

”Korgeffekten” - effekter av förändringar i varukorgens sammansättning

KPI syftar till att belysa hur prisförändringarna påverkar kostnaden för att bibehålla en oförändrad levnadsstandard. Ett teoretiskt levnadskostnadsindex innebär att hushållens kostnader för en viss nyttonivå jämförs vid olika pris-situationer utifrån de konsumtionsval som är optimalt under respektive pris-situation. Jämförelsen avser alltså samma totala nytta men sammansättningen av nyttigheterna – varorna och tjänsterna – skiljer sig åt när hushållen anpassar sig till rådande relativpriser. I praktiken måste emellertid ett prisindex vara beräknat utifrån en bestämd varukorg.

I Sverige uppdateras sammansättningen av den varukorg som ligger till grund för beräkningarna vid varje årsskifte. Att ändringarna görs årsvis innebär att prisförändringarna kan baseras på en aktuell konsumtionssammansättning. Det sätt på vilket det sker innebär också att indexnivån kan komma att justeras i samband med årsskiften. Denna ”korgeffekt” som uppstår vid beräkningen av index för januari kan närmast beskrivas som en teknisk effekt på index. Underlaget för vilken vikt de olika varorna och tjänsterna i varukorgen ska ha (dvs. dess vägningstal) hämtas främst från nationalräkenskapernas beräkning av den privata konsumtionen.

Korgeffekten varierar från år till år beroende på hur stora förändringar som sker i underlaget för viktberäkningarna samt på hur stora relativprisförändringarna är under de perioder för vilka vägningstalen uppdateras. Den korgeffekt som påverkar månadsförändringen i januari är särskilt stor 2008 och 2010. Att effekten var så stor i januari 2008 förklaras främst av en genomgripande revidering av nationalräkenskaperna.

I januari 2010 är förklaringen istället att beräkningen av index för räntekostnader för egnahem har uppdaterats med mer aktuell information om lånestockens sammansättning. Det innebär att den kraftiga nedgången av den rörliga räntan som skedde under 2009 får ett större genomslag i indexberäkningen. Det här förfarandet har varit praxis även tidigare år men effekten på index har inte redovisats som en korgeffekt. Istället har den varit en del av den redovisade prisförändringen. Eftersom effekten den här gången är så stor har SCB valt att redovisa den som en korgeffekt.

I tabellen nedan visas korgeffekten på index de senaste åren. Både effekten på tolvmånaderstalet (i januari) och månadstalet i januari (förändringen mellan dec-jan) redovisas.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Månadstal	-0,1	-0,2	-0,2	-0,5	-0,3	-0,5 ¹⁾
Tolv månaderstal	-0,1	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2

¹⁾ Avgränsningen för vad som definierats som korgeffekter skiljer sig åt 2010 jämfört med tidigare år.

Beräkning av indextal i konsumentprisindex

Alltsedan 2005 då indexkonstruktionen i KPI ändrades har både tolvmånaderstal och månadstal beräknats utifrån den relativa förändringen i den publicerade indexserien dvs. den kedjade indexserien 1980=100. Förutom direkta prisförändringar innefattar dessa förändringstal en effekt också av förskjutningen från konsumtionens sammansättning.

Vid jämförelser av KPI över årsskiften för kortare perioder än tolv månader är förändringen i indextalet inte alltid ett helt rättvisande mått på prisutvecklingen. Anledningen är att den korgeffekt som kan uppfattas som en skattning av substitutionen mellan produkter mellan två år då kan komma att dominera över de faktiska prisförändringarna under den kortare perioden. SCB redovisar därför särskilt i januari varje år hur stor del av indextalet som utgörs av den s.k. korgeffekten.

De effekter av ändrad sammansättning av varukorg som uppkommer vid årsskiften är en följd av det valda beräkningssättet. Konsumentprisindex är ett kedjeindex som är uppbyggt av indexlänkar vilka anger förhållandet mellan det genomsnittliga prisläget för intilliggande år. Prisförändringarna på olika varor och tjänster vägs ihop till en genomsnittlig prisförändring med stöd av varukorgens sammansättning under de båda åren. Genom att multiplicera (kedja) dessa länkar med varandra kan man jämföra prisnivån mellan vilka år som helst. Vidare beräknas indexlänkar som anger förhållandet mellan prisläget respektive månad och det genomsnittliga prisläget under kalenderåret två år tidigare. Genom att multiplicera sådana länkar med kedjade indextal för år bildar man indextal för enskilda månader. För januari 2010 beräknas indextalet t.ex. enligt nedan:

$$I_{1980}^{2009, jan} = I_{1980}^{1980, dec} \times I_{1980, dec}^{1981, dec} \times \dots \times I_{2002, dec}^{2003, dec} \times I_{2003, dec}^{2004, jan} \times \dots$$

$$\dots \times I_{2004}^{2005} \times I_{2005}^{2006} \times I_{2006}^{2007} \times I_{2007}^{2008} \times I_{2008}^{2010, jan}$$

Det här sättet att beräkna index talen säkerställer att indexets utveckling blir rättvisande på lång sikt: Beräkningen baseras på prisförändringar som vägts samman utifrån konsumtionsuppgifter som speglar konsumtionens sammansättning under just de perioder som respektive prisjämförelse avser.

Vid jämförelser av indexet för exempelvis januari 2010 med det för december 2009 så påverkas den av att olika länkar har använts i indexberäkningarna. I decemberindexet avslutas kedjan av en länk som anger förhållandet mellan prisläget i december 2009 och kalenderåret 2007. I januariindexet skattas prisförändringar från helåret 2007 istället med en länk som anger förhållandet mellan det genomsnittliga prisläget under 2008 och det genomsnittliga prisläget under 2007, samt en länk som anger förhållandet mellan prisläget i januari 2010 och det genomsnittliga prisläget under 2008. Dessa länkar har olika sammansättning av varukorgen:

- Den länk som jämför prisläget i december 2009 med prisläget under 2007 har beräknats på basis av konsumtionens sammansättning under 2007;
- Den länk som jämför prisläget 2008 med det under 2007 har beräknats på basis av konsumtionens sammansättning under båda dessa år;
- Den länk som jämför prisläget i januari 2010 med det under 2008 har beräknats på basis av konsumtionens sammansättning under 2008.

Ränteeffekten januari 2010

För att i detalj förklara hur förändringar i räntestockens sammansättning kommit att påverka indexnivån mellan december 2009 och januari 2010 måste vi titta närmare på hur de aktuella länkarna är uppbyggda.

$$\frac{I_{2007}^{2008} \times I_{2008}^{2010 \text{ jan}}}{I_{2007}^{2009 \text{ dec}}}$$

I täljaren ovan anges det officiella indexets uttryck för prisläget i januari 2010 i förhållande till prisläget under 2007 medan nämnaren anger det officiella indexets uttryck för prisläget i december 2009 i förhållande till prisläget under 2007.

Nämnaren beräknas som

$$I_{2007}^{2009 \text{ dec}} = I_{2007}^{2008 \text{ dec}} \times I_{2008 \text{ dec}}^{2009 \text{ dec}},$$

där den sista faktorn anger utvecklingen under loppet av 2009. Den har i princip beräknats genom att väga samman ränteutvecklingen för lån med olika räntebindningstider baserat på de uppgifter om lånestocken sammansättning som fanns tillgänglig i början av 2009, vilka i huvudsak avser förhållandena under 2008.

Täljaren beräknas som

$$I_{2007}^{2010\text{ jan}} = I_{2007}^{2008} \times I_{2008}^{2008\text{ dec}} \times I_{2008\text{ dec}}^{2009\text{ dec}} \times I_{2009\text{ dec}}^{2010\text{ jan}},$$

där den näst sista faktorn avser utvecklingen under samma period, dvs. under loppet av 2009. Här utnyttjas emellertid information om lånestocken sammansättning som finns tillgänglig i början av 2010, och som i huvudsak avser förhållandena under 2009, när ränteutvecklingen för lån med olika räntebindningstider vägs samman.

Under loppet av 2009 skedde en kraftig sänkning av den rörliga räntan (ränta på lån med ingen eller kort räntebindningstid). Då det också skett en betydande förskjutning mot lån med rörliga räntor blir den genomsnittliga räntenedgången för perioden december 2008 till december 2009 väsentligt större i täljaren än i nämnaren.